



Літопис події

ПРО ШЕВЧЕНКІВСЬКИЙ ПЕТЕРБУРГ

До 190-річчя від дня народження Т.Шевченка в Санкт-Петербурзі 12–14 травня 2004 р. відбувся IV Міжнародний семінар “Шевченківський Петербург”. Організатор семінару – Інститут освіти дорослих Російської Академії освіти – надав для засідань своє приміщення в самому центрі Санкт-Петербурга, скоординував зусилля численних учасників і гостей.

Відкрив семінар директор Інституту освіти дорослих (далі ІОД) докт. пед. наук *В.І.Подобед* (С.-Петербург). Ознайомивши присутніх із діяльністю керованої ним державної наукової установи, на базі якої функціонує ряд освітніх центрів, що охоплюють навчанням сотні тисяч чоловік, учений відзначив, що творчість Шевченка включено до інститутських програм. Створений в Інституті до 300-річчя Санкт-Петербурга історико-біографічний словник “Санкт-Петербург та Україна” (СПб., 2002) містить відомості більш ніж про тисячу українських та російських діячів. Ведеться робота над підготовкою видання “Український некрополь у Санкт-Петербурзі”. Співробітники Інституту опікуються шевченківськими місцями Санкт-Петербурга, яких у місті понад 100.

Із привітальним словом виступив Генеральний консул України в Санкт-Петербурзі *М.О.Рудько*. Він, зокрема, нагадав присутнім, як у місті шанують пам'ять великого українського поета, – перший пам'ятник йому було встановлено ще 1918 року, а нещодавно зведено новий, є Меморіальний музей-кімната в Академії мистецтв, іменем поета названо площу й вулицю, встановлено пам'ятний камінь на Смоленському цвинтарі, де він був похований. Від Української громади Канади виступила історик *Надія Казимира* (Оттава). Вона розповіла про діяльність Українського клубу, який об'єднує емігрантів з України кількох поколінь; наголосила на тому, що в архівах Канади і приватних колекціях зберігається чимало цінних документів, які чекають на дослідників. Історик, директор Незалежного російсько-арабського центру в С.-Петербурзі *Ад-Дайраві Назим Меджид* (Ірак) оглянув інтерпретації Шевченкового “Заповіту” арабською мовою, повідомив, що арабською мовою опубліковані в газеті “Софія” фрагменти з книжки В.Григоровича-Барського “Мандрівки по святих місцях Сходу” в перекладі Т.М.Лебединської. Ст. наук. співробітник ІОД, член Національної Спілки письменників України *Т.М.Лебединська* (С.-Петербург) характеризувала українознавчу тематику Інституту, поділилася планами стосовно створення на його базі центру вивчення Шевченка, інших українських письменників.

Пленарне засідання відкрив ст. наук. співробітник Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України (далі ІЛ) *М.М.Павлюк* (Київ). У доповіді “Подвиг петербурзького шевченкознавця Петра Жура” (1914–2002) він оглянув багаторічну плідну діяльність дослідника, відзначеного Шевченківською премією (1980). Пошуки в архівах, тодішній періодиці, залучення спогадів і листування сучасників Шевченка дали змогу П.Журу повному висвітлити чимало сторінок біографії поета, зокрема, значно розширити відомості про його зв'язки з літературними, журналістськими, мистецькими колами Петербурга. На ґрунтовній документальній базі дослідник створив цілу серію монографій, присвячених біографії Шевченка. Саме П.Журові завдячуємо реалізацією в 1976–1977 рр. масштабного проекту – Шевченківського словника, який, по суті, став першою в Радянському Союзі енциклопедії одного письменника.

Професор Військово-медичної академії, акад. Міжнародної академії наук у Нью-Йорку *О.Т.Гречко* (С.-Петербург) розповів про наукову й педагогічну діяльність хірурга І.В.Буяльського, який вив анатомічні класи в Академії мистецтв із 1831 р., писав посібники, виготовляв наочні матеріали. Людина високих духовних якостей, висококваліфікований

хірург-практик, майстер бальзамування, Буяльський був добре відомий у Петербурзі; його запросили на консультацію до смертельно пораненого на дуелі О.Пушкіна. Лекції Буяльського Шевченко слухав з інтересом, малював його. О.Т.Гречко виклав також свої міркування щодо стану здоров'я Шевченка, спираючись на статистичні дані про високу захворюваність солдат російської армії. Шевченко мав міцне здоров'я, але через несприятливий клімат у місцях заслання, погане харчування часто нездужав. *Т.М.Лебединська* (С.-Петербург, ЮД) у доповіді "Шевченко і петербурзькі сходознавці" окреслила обсяг знань поета про Схід, зупинилася на особливостях інтерпретації східних тем і мотивів у його творчості. Певні відомості про Схід Шевченко одержав уже в Академії мистецтв, зокрема, від К.Брюллова, який був у Східному Середземномор'ї. Простежуються зв'язки Шевченка з петербурзькими арабістами (А.Струговщиковим, П.Савельєвим, В.Григор'євим та ін.). Прислужилися поетові й друковані видання — ж. "Библиотека для чтения" О.Сенковського, книжки В.Григоровича-Барського, А.Норова, "Энциклопедичний словник" А.Плюшара, а також поеми Дж.-Г.Байрона, О.Пушкіна. На засланні Шевченко придивлявся до побуту киргизів (казахів), цікавився їхнім світосприйманням, міфологією.

Ст. наук. співробітник Науково-дослідного інституту українознавства Міністерства освіти і науки України (далі НДІУ) *О.А.Хоменко* (Київ) порушив психологічну проблему сприймання Шевченком Петербурга — відторгнення і притягання. Місто забилося йому як усобищення влади, що окупувала й гнобила рідну Україну, поет зображав його в сатиричному ключі. Але водночас Шевченко тяжів до інтелектуального середовища Петербурга й увійшов до нього як визнаний поет, художник, гравер. Мистецтвознавець, зав. відділу НДІУ *Л.І.Горенко-Баранівська* (Київ) нагадала присутнім про ряд українських і російських діячів культури, які представляли потужний пласт інтелектуальної еліти Петербурга. З багатьма Шевченко спілкувався безпосередньо, але, крім документально засвідчених зустрічей, ще належить з'ясувати вірогідні контакти.

Петербурзькі архіви, на перший погляд, можуть видатися віддаленими від суто шевченкознавчої проблематики, але в їхніх фондах зберігаються матеріали, що допомогли би з'ясувати невідомі сторінки шевченкіани. Мистецтвознавець, ст. наук. співробітник ІЛ *І.М.Вериківська* (Київ) простежила петербурзький слід кількох незнайдених малярських творів Шевченка. До розділу незнайдених творів у 12-томнику Шевченка, що нині готується до друку, додано дві позиції — "Чоловічий портрет" і "Жіночий портрет", але кого малював Шевченко, не з'ясовано. Є відомості, на підставі яких можна припустити, що портретовані належать до родини Петербурзького окружного інтенданта генерал-лейтенанта М.Трегубова. Підтвердити або заперечити це припущення могла би особова справа останнього, яка, очевидно, зберігається в Петербурзі. Ще один петербурзький слід. Із 17 акварелей Шевченка, виконаних 1851 в Каратауській експедиції, 7 були придбані для В.Тарновського (нині зберігаються в Національному музеї Тараса Шевченка), інші придбали Г. та С.Галагани. 5 із них експонувалися в 1911 р. в Києві, були репродуковані в журналі "Русский библиофил" (1914. — № 1), його редактор антиквар Соловйов цікавився акварелями цього циклу. Пролити світло на подальшу долю Шевченкових акварелей могли би матеріали в архіві названого петербурзького часопису та його редактора. Провідний наук. співробітник Національного музею Тараса Шевченка *В.М.Яцюк* (Київ) виклав свої спостереження над іконографією поета-художника — світлинами, що їх виконали петербурзькі фотографи Г.Деньєр, М.Досс, завважив, що встановлення адрес фотоательє додає інформацію стосовно тих місць, де бував поет; повідомив про петербурзького фотографа Олександра Шпаковського, який зробив світліну Шевченка наприкінці 1860-го або на поч. 1861 р. Дослідник розповів також про шаржі та карикатури на Шевченка, створені В.Штернбергом, П.Петровським, К.Брюлловим, В.Жуковським, М.Микешиним. У цих замальовках, пройнятих добродушним гумором, незвичні уподібнення увиразнюють характерні риси зовнішності Шевченка.

Провідний наук. співробітник ІЛ *Н.П.Чамата* (Київ) класифікувала типи заголовків у творах Шевченка (персональні, жанрові; заголовки, що окреслюють тему чи проблему твору, сюжетну перспективу, містять координати зображеного художнього світу). Поет давав заголовки своїм ліричним творам здебільшого вже на останніх стадіях роботи над текстом у чистових автографах; заголовок завжди зумовлювався задумом твору. Більшість поезій Шевченка не мали заголовків, що відповідало загальній типології заголовкових

моделей у тогочасній європейській поезії: відмова від озаголовлювання ліричних творів виразила утвердження унікальності авторського переживання, і ця тенденція набувала дедалі більшої вагомості. Наук. співробітник ІЛ *О.П.Яковина* (Київ), залучивши обидві редакції поеми Шевченка "Відьма", розглянула осягнення героїнею святості та її сприйняття людьми. Ненависть, божевілля завели жінку в глухий кут, але завдяки молитві вона спромоглася на примирення і прощення, — це шлях, який провадить до святості. Але люди, що мислять у раціональних вимірах, не розуміють її і зневажають. У редакції 1858 р., доходить висновку дослідниці, повніше розкрито тему присутності Христа в людині, що демонструє зростаючу духовну зрілість поета. Шлях героїні, її душевне перетворення близькі Шевченкові, тому поет називає її своєю матір'ю і сестрою.

Ст. наук. співробітник ІЛ *І.Д.Бажинов* (Київ) розповів про раритетне петербурзьке видання поезії Шевченка 1906 р.; його, як зазначено на титулці, "зладила М.Калинович". Збірка складається із популярно викладеного упорядничею життєпису Шевченка, позначеного явною симпатією до соціалістичних ідей, в який вмонтовано його поетичні твори, заборонені в Росії. Про особу упорядниці певні відомості подають спогади С.Русової: М.Калинович могла бути однією з тих українок — слухачок Жіночого медичного інституту, які разом із курсистками-бестужевками організували нелегальний гурток для занять із українознавства, де лекції читали О. та С.Русови.

Музикальність віршів Шевченка надихала багатьох композиторів на створення мелодій до його текстів. Зав. кафедри С.-Петербурзького університету культури і мистецтва *В.Ф.Чабанний* (С.-Петербург) у своїй доповіді "Поезія Шевченка в музиці" наголосив на тому, що російських та українських композиторів Шевченкова лірика приваблювала непідробною щирістю, наспівністю, громадянською наснагою. Окрему увагу приділено Шевченкові — виконавцю народних українських пісень; майстерність його як співака засвідчили, зокрема, М.Мусоргський, О.Бородін, М.Глінка, котрі спілкувалися з поетом і залишили згадки про його голос, манеру співу, репертуар.

Ст. наук. співробітник ІЛ *Л.С.Генералюк* (Київ) відзначила, що академізм став для Шевченка базою системної фахової та загальної освіти, дав змогу досягти високого рівня майстерності, розширив його рецепцію творів мистецтва. Підкреслено велику роль К.Брюллова, який на практиці долав притаманні академізму постулати імперсонального й позанаціонального, підніс роль особистості митця. Згодом Шевченко-художник свідомо інтерполює в річище національних вимірів, виказує романтичні вподобання. Могутнім поштовхом до формування індивідуального стилю митця стала взаємодія поезії та малярства в його творчості. Прагнучи оволодіти репродукційною технікою, Шевченко обрав собі за мету популяризувати твори видатних живописців, аби поширювати "прекрасне й повчальне". Зав. відділу фонду графіки Національного художнього музею України *Д.В.Нікітін* (Київ) розповів про роботу Шевченка-гравера над офортом-акватинтою: штрих у нього стає носієм багатообразних форм, просторові та світлотіньові ефекти увиразнюють емоційність, посилюють багатозначність і символічність дійства, сприяють створенню романтичного образу. Економіст, член Національної Спільноти письменників України *І.Л.Лебединський* (С.-Петербург) у повідомленні "Шевченко крізь призму чисел" запропонував спробу скласти соціологічний критерій оцінки художньої творчості, взявши за основу кількісні показники в інтернеті видань текстів письменника, досліджень його творчого доробку, життєвого шляху. На думку промовця, можна накреслити трудову граму — своєрідний графік творчої інтенсивності митця.

Зав. відділу мови НДІУ *А.Ю.Пономаренко* (Київ) у повідомленні "Шевченко і мови" виклала окремі зауваги стосовно функціонування іншомовних елементів у текстах Шевченка. Є свідчення, що поет знав французьку та польську мови, був знайомий з італійською, латиною. Трапляються також слова й вирази зі старослов'янської і староруської мов, із казахської, які він уживав для створення місцевого колориту. Доцент кафедри теорії та практики управління освіти Київського педагогічного університету ім. Б.Д.Грінченка *Г.С.Данилова* (Київ) виголосила доповідь "Краєзнавство в навчально-виховному процесі як засіб формування духовності школярів". Виховання в учнів поваги й любові до рідного краю включає усвідомлення дитиною себе як частинки народу, нації. Відзначивши вагому роль краєзнавства у процесі становлення національної свідомості, дослідниці

поділилася своїми спостереженнями над роботою школи в с. Шевченковому на Черкащині.

На заключному засіданні семінару виступили представники української громади Санкт-Петербурга *В.А.Зеленський* та *Б.С.Набережний*. Відбулася презентація альбома-путівника трьома мовами, виконаного *Т.М.Лебединською* та художником-фотографом *П.М.Тарасенком*, — “Пам’ятні місця *Т.Г.Шевченка* в Санкт-Петербурзі” російською, українською та англійською мовами (СПб., 2004) і “Шевченківського календаря” на 2004-й рік. Із часописом “Українці та Петербург”, зокрема з його №№7 і 8, присвяченими Шевченкові, ознайомив присутніх редактор щомісячника *В.Ф.Косенко*. І вихід у світ цих видань, і проведення семінару в цілому стали можливими завдяки спонсорській допомозі санкт-петербурзьких українців *О.П.Близнюка*, *О.Т.Гречка*, *І.П.Довженка*, *В.А.Зеленського*, *А.Г. та В.І.Крапивою*, *Б.С.Набережного*. Учасники семінару побували в Академії мистецтв, відвідали Меморіальний музей-кімнату, де жив і працював Шевченко до свого останнього дня, подарували співробітникам музею шість томів нового Повного зібрання творів поета, а також кн. *П.Жура* “Труди і дні Кобзаря”, альбом “Реріх і Шевченко”.

IV Міжнародний семінар “Шевченківський Петербург” продемонстрував плідність співробітництва науковців різних галузей у дослідженні життєпису і творчості Шевченка. Підсумовуючи роботу семінару, *М.М.Павлюк* підкреслив необхідність залучення джерельної бази санкт-петербурзьких архівних та бібліотечних фондів, наголосив важливість участі санкт-петербурзьких фахівців у підготовці Шевченківської енциклопедії, робота над якою триває в Києві.

Роксана Горбовець

“ПОВЕРНЕННЯ ЕВДОТЕЇ”

Під такою назвою протягом травня 2004 року в Національному музеї літератури України діяла виставка з нагоди 100-річчя від дня народження письменниці Докії Гуменної. Назва виставки не випадкова, адже лише зараз після півстолітнього замовчування в Україні повертається ім’я та творчий доробок письменниці, яка змушена була виїхати на еміграцію. Ювілейна виставка побудована з використанням особистих оригінальних матеріалів Докії Гуменної, які були дбайливо збережені її сестрою Оленою. В 1994 році ці документи, фото та рукописи були передані до музею родичами письменниці на її прохання.

Серед документів, що були представлені на виставці, матеріали про початок літературної діяльності Докії Гуменної. Це, зокрема, угоди письменниці про видання окремими книжками повістей “Ех, Кубань, ти Кубань, хлібородная” (1929 р.) та “Кампанія” (1931 р.). За ці твори авторка згодом мала “нагінки” з приводу “неправильного розуміння” політики партії щодо побудови соціалізму на селі. Тут же представлено свідоцтво про навчання Докії Гуменної у Харківському технікумі сходовознавства (1932 р.) та документи про вимушену працю стенографісткою в різних установах Києва. Викликали цікавість фото Докії Гуменної (1938р.) серед учасників археологічної експедиції по вивченню Трипільської культури у селі Халеп”є та перші публікації письменниці, в яких вона звертається до праісторії, зокрема, оповідання “Про Мустьєрського хлопчика” (1940р.).

Літературна діяльність Докії Гуменної на еміграції представлена прижиттєвими виданнями її творів. В літературному доробку письменниці — 23 книжки, з яких 20 вона видала на еміграції, здебільшого власним коштом за гроші, зароблені важкою фізичною працею. Експонувалися перше видання трьох книжок роману-епопеї “Діти Чумацького шляху” (Мюнхен, 1948р.) (остання книжка цієї тетралогії побачила світ у США (1951р.) та збірка новел “Куркульська вілія” (Зальцбург, 1946р.).

На початку 90-х років ХХ століття працівники музею листувалися з Докією Гуменною. Письменниця надіслала до музею всі твори, що вийшли у США, зі своїми автографами. Більшість цих видань було представлено на виставці. Це повісті “Великий Цабе” (1952 р.), “Мана” (1952 р.), феєрія “Епізоди із життя Європи Критської” (1957 р.), оповідання “Жадоба” (1959 р.), збірник оповідань “Чотири сонця” (1969 р.), фантастична повість “Небесний змій” (1982 р.) та ін. Окремим комплексом представлено твори Докії Гуменної та її спогади про діячів літератури Григорія Косинку, Бориса Антонечка-Давидовича та

Слово і Час. 2004. №7